

ИНТЕРНЕТ И ПРОМЕНИТЕ В СОЦИАЛНИТЕ ОБЩНОСТИ

Христо Проданов

Промените в комуникациите през последните няколко века са ключов фактор за изменения във взаимодействията на индивидите, формиране на идентичности и в крайна сметка и за изменения в общностите, в които те живеят. Появата на модерната нация като „въображаема общност“ става възможна с развитието на печатните медии, масовото образование и изграждането на тази основа на общ официален език, единна история и възприятия за единна идентичност на големи групи от хора.¹ Те от своя страна се превръщат в суверена, стоящ в основата на модерната държава и междудържавните отношения. Модерната държава е възможна благодарение на модерната нация, а тя пък се развива благодарение на интензивните комуникации. Радиото и телевизията на своя ранен етап до 60-те години на XX век от своя страна ще станат основата за утвърждаване на масовите комуникации и масовите общества като исторически тип общности, характерни за периода на най-мощно развитие на националната държава.

Възходът на Web 2.0 и особено появата на Facebook и MySpace, както и на новите поколения мобилни телефони през последните години водят до ускорено формиране на нови общности и трансформация на общностите, формирани в резултат на комуникациите от времето на Гутенберговата печатна машина през XV век до националните телевизии през XX век. Само за пет години например Facebook създаде такива общности от 150 милиона души. Същото се отнася и за останалите програми за социални мрежи и обмен на комуникация. Всяка от традиционните организации използва дигиталните комуникации, за да подобри своето функциониране, да стане по-ефективна, независимо дали са държавите и партиите, или семейството, но в същото време се създават благодарение на тях и нови, базирани в мрежата групи от най-различен характер, цели и конфигурации. Възникват онлайн социални клубове, познавателни мрежи, епистемични общности, онлайн ресурсни мрежи, приятелски общности, общности по интереси, бизнес-общности, потребителски общности, общности на геймъри и пр. с различна степен на устойчивост, цели, каузи и големина. По Интернет се търсят приятели,

¹ Вж. Anderson, Benedict. *Imagined Communities*, Verso, 1983.

брачни партньори, съмишленици в обща кауза, идея, политика, включително и външна.

Може би поради скорошното му навлизане в масова употреба, но няма общоприета дефиниция на понятието информационни, електронни, дигитални, виртуални или кибер общности. Най-общо те могат да бъдат определени като общности, в които компютърно опосредстваната комуникация играе значима роля в организацията и функционирането на обществото. И макар да е трудно да бъде представена ясна дефиниция, те имат редица особености, които могат да бъдат приложени към по-голямата част от тях. В "Енциклопедия на общността: от селището към виртуалния свят" Карън Фишер и Кристин Дюранс ги дефинират чрез следните характеристики²:

1) Информационните общности възникват благодарение на възможностите, които създават новите комуникационни технологии да се обменя информация като осигуряват пространство, където тя може да бъде постоянно публикувана и подновявана; осигуряват възможности за цялостно натрупване и анализиране на информацията, в т.ч. и в сферата на международните отношения, което е невъзможно с помощта на други информационни технологии; изграждат връзки с друга, съотнасяща се към разглеждания проблем информация; потребителите могат да бъдат анонимни; потребителите могат да разширят своето познание чрез връзки с различни сайтове и пр.

2) Информационните общности се формират благодарение на взаимодействието между разнообразни по своя характер групи, които обаче споделят един общ интерес и информационни ресурси.

3) Информационните общности често се формират около хора със сходни интереси и нужди като територията започва да играе второстепенна роля в този процес.

4) Информационните общности се стремят към премахване на пречките в споделянето на информация.

5) Информационните общности подсилват социалното свързване между участниците в по-голяма общност чрез връзки, които могат да спомогнат за увеличаване на познанието в други подобни групи.

Тези пет характеристики показват промените във формирането и функционирането на социалните общности, които най-общо могат да бъдат идентифицирани по следния начин:

първо, запазване и подсилване на редица от социалните общности, формирани по териториален признак, чрез създаване на нов канал за комуникация;

² Fisher, Karen E. and Joan C. Durrance. Information Communities, In: *Encyclopedia of community: from village to virtual world*, Ed. by Christensen, Karen and Levinson, David, Vol. 2, London: Sage, 2003, pp. 659-660.

второ, процеси на плурализация на общностите, на отслабване на предходните общности, формирани на основата на масовата култура и комуникация;

трето, рязко увеличаване на хоризонталните взаимодействия между индивидите и групите вътре в общностите, за разлика от наличието на силни пирамидални и йерархически взаимовръзки между множество общности от предходния период на масово общество и силна национална държава – общностите имат характера на мрежи;

четвърто, превръщане на общностите от физически в информационни – това често подтиква изследователите да говорят за нов тип индивидуализъм в рамките на общностите, резултат от липсата на директен физически контакт между общуващите индивиди, но при наличието на чувство за принадлежност;

пето, огромното количество информационни общности се различават по своята дейност и цели, но Интернет значително подсилва възможността за сътрудничество между тях, динамиката на взаимодействие помежду им, скоростта на включване и изключване на отделни индивиди в различни общности;

шесто, премахване на границите на националните държави във възможността за интензивно общуване на индивиди и групи, което от своя страна радикално променя международните отношения, защото в тях могат интензивно да се включват нарастващо количество глобални граждански организации, а всеки индивид в отделните държави да може да участва в международното взаимодействие.

Размиват се съществуващи единни национални идентичности и има тенденция на възраждане на предходни етнически идентичности и противопоставяния, на които се противопоставя политика на мултикултурализъм. Модерната нация и модерната държава, които са основополагащи единици на международните отношения и международната политика започват да търпят радикални трансформации. Засилва се диалогът, рязко се интензифицират комуникациите, взаимодействията между индивиди и групи от различни държави без посредничеството на държавите и без традиционните канали на международни отношения.

И така, независимо дали ще ги наричаме “общностни мрежи”, “свободни мрежи”, “граждански мрежи”, “компютърни мрежи”, “електронни общности”, “виртуални племена”, “кибер общности” и дори “кибер-общества” и пр., всички те имат една основна характеристика – достъпът до идеи, възможността за публикуване, споделяне на информация и общуване с хора по целия свят са променени по безпрецедентен в човешката история начин. Променя се не само личният свят на хората, но и начинът, по който взаимодействат помежду си. И въпреки че всички

приемат тези промени, съществуват съществени различия в начина, по който те възприемат отражението на информационните технологии върху личността, социалното и политическо участие. И докато за едни информационните технологии играят най-общо казано положителна роля върху обществото, политиката и личността³, то за други тази роля е отрицателна⁴. По думите на Леонсео Ангиоко: “Интернет ни позволява да се крием зад екрана вместо да взаимодействаме лице в лице с други хора. Той изолира индивидите, които забравят какво представлява истинската общност... онлайн общностите увеличават фрагментацията в обществото”⁵. Но въпреки това малко изследователи могат да отречат, че именно новите възможности премахват ограниченията във времето и пространството, позволяват достъпа до много повече индивиди и позволяват на хората да осъществяват немислими в предходните периоди връзки и взаимоотношения. Освен това формирането и разширяването на новите общности не изключва съществуването на социални общности върху основата на споделено местоживееене например – напротив, дори в много отношения ги допълват и им предоставят нови възможности. И докато доскоро почти всички изследователи се съгласяваха, че Интернет разполага с реалния потенциал да поправи разрушените през предходните десетилетия социални връзки и старомодни обществени институции, то за други липсата на физическо присъствие води до западане на връзките между хората, липса на доверие и формиране на един нов тип индивидуализъм. Разбира се техните оценки в основна степен зависят от изследваните характеристики на влиянието на мрежата върху обществото. Очевидно става дума за противоречиво взаимодействие с противоположни следствия, които пораждат и противоположни обяснения на един и същ феномен. Сами по себе си технологиите са само предпоставка, а социалните фактори са тези, които предопределят засилването или отслабването на различни характеристики на общностите.

Тази противоречивост нерядко не се осъзнава и възникват противоположни теории. Според едни от тях Интернет води до отслабване на традиционните общности, според други той ги подсилва. Съществува и трето разбиране, че той ускорява и задълбочава промените във вече съществуващите териториални общности. Според него социалните общности и обществото като цяло са в процес на непрекъсната промяна от

³ **Hampton, Keith.** Networked sociability online, off-line. In: *The Network Society. A Cross-cultural Perspective*, Ed. by Manuel Castells, Edward Elgar Publishing, Inc. 2004, pp. 217-232.

⁴ **Kolko, B. , Reid, E.** Dissolution and Fragmentation: Problems in On-Line Communities, In: *Cybersociety 2.0: Revisiting computer-Mediated Communication and Community*, Ed. by S.G. Jones, Thousand Oaks, CA: Sage, 1998, pp. 212-219.

⁵ **Angsioco, Leonceo.** Addiction to Virtual Connections Can Have Heavy Toll on Real Communities, In: *The Seattle Times*, 2003, August 24, pp. C4.

индустриалната революция насам и заслугата на Интернет не е свързана с някаква коренна трансформация, а представлява естествено развитие на един започнал преди близо две столетия процес. “Промените в транспорта и комуникациите са направили възможни далеч преди появата на Интернет големи общности от хора, които не живеят на едно място и са разпръснати на голяма територия. Първоначално хората се страхували, че индустриализацията и бюрократизацията ще разложат предходните общности и оставят на тяхно място само изолирани отчуждени индивиди. След това изследователите открили, че общностите продължили да съществуват, просто не са били локални групи, позиционирани в едно селище.”⁶ И така днес “може да се каже, че концепцията за общността е също толкова централна за днешните проучвания върху Интернет, колкото през ранните години на социологията. Основната разлика изглежда е в преориентирането на ударението от географско място към усещане или чувство за колективност”⁷. Разбира се това не означава, че локалните общности изчезват. Напротив, те също продължават своето развитие – проучванията сочат, че този път комуникацията в тях все по-често се осъществява чрез Интернет.

Но територията вече не е основният признак и фактор за появата, съществуването и развитието на общностите. Преди появата на информационните технологии и на Интернет общностите се дефинират според териториален признак, според класов признак, според особеностите на съвместната им дейност и пр. Още Карл Маркс смята, че революцията на пролетариата ще се зароди в големите индустриални предприятия, където хората работят заедно, общуват помежду си, създават работнически колективи, обсъждат своите проблеми и в резултат се обединяват, за да извършат т. нар. пролетарска революция. Днес обаче понятието за общност е значително по-размито. След като общност може да бъде създадена от индивиди, намиращи се на хиляди километри едни от други в защита на дадени политически интереси, традиционните целеви групи на партиите и интересите, защитавани от политиците, следва да претърпят коренна промяна. Пример за това е създаването на партия на българските емигранти под името “Другата България”, чиято цел е защитата на емигрантските общности. Но тези общности са разпръснати по цялата планета и единственият начин да бъде осъществена комуникацията между тях и дори да стигнат до идеята за създаване на партия на българските емигранти е

⁶Boase, Jeffrey, Wenhong Chen, and Barry Wellman. Effects of Internet, In: *Encyclopedia of Community: from village to virtual world*, Ed. by Christensen, Karen and Levinson, David, Vol. 2, London: Sage, 2003, p. 777.

⁷ Jankowski, N.W. Creating Community with Media: History, Theories and Scientific Investigation, In: L. Lievrouw and S. Livingstone (eds) *The Handbook of New Media*. London: Sage, 2002, p. 37.

чрез Интернет. Така изведнъж целевата група вече не е дадена териториална група, класа, социална, професионална или етническа прослойка от населението, живеещо на територията на една държава, а от хора, живеещи по всички краища на планетата. Разбира се, обединението може да бъде пак на социален, професионален, класов, етнически, идеологически и пр. признак, но без предходната териториална ограниченост на комуникациите при формирането и функционирането на съответните общности. Това често създава проблеми пред политиците и държавата, които се сблъскват с анонимността на редица от тези комуникации и с възможността за много бързи процеси на взаимодействие, комуникация или мобилизация в Интернет от различни групи за натиск и процес. Така например един привърженик на неонацизма, живеещ в едно откъснато от света селище, винаги може да намери единомишленици, които се намират на хиляди километри от него, да формират дадена общност или да се включат в такава, която впоследствие да подрива устоите на държавата. По подобен начин стои и въпросът с терористичните групи, които, намирайки се в различни краища на планетата, комуникират помежду си чрез Интернет с единствената цел да отнемат човешки живот в защита на своите вярвания и кауза.

Но териториалният признак също играе роля. Типичен пример в България е създаването на Интернет партия, която също може да обхваща индивиди от емигрантските общности, но същевременно има за целева група и живеещите на територията на страната граждани. Общото между участниците в подобна инициатива е, че те рядко се познават директно, но редовно се срещат в Интернет, обменят мнения и идеи, събират финансови средства и с все по-масовото навлизане на световната мрежа ще започнат да играят все по-голяма роля. Това в известна степен говори за разпадане на стария преходен тип общности и формирането на един нов тип, базиран на информационните технологии. И политиците все повече започват да се съобразяват с новите реалности. В момента почти не съществува партия без собствен сайт, политик или общественик без собствен блог и пр. Интернет-форумът на в. Сега например има постоянен състав от хора, които не са само в страната, но и извън нея, които реагират на отпечатаното там, обменят идеи и образуват своеобразна общност.

Интернет създаде и една нова група активисти и по-точно казано общности, които през последните години набират все по-голяма сила, изразяваща се предимно в провеждането на протестни действия – това са т. нар. “Флаш Моб”. Те представляват “голяма група от хора, които се събират неочаквано на публично място, провеждат необичайно действие за кратко време и после бързо се разпръсват. Терминът “Флаш Моб” обикновено се прилага само за събирания, организирани чрез социални

медии или вирусни имейли”⁸, които представляват вид спам. “Флаш мобовете са истинска, триизмерна версия на блогването и всички останали социални трендове а ла Web 2.0 – доказателство за това, че за нас е все по-важно да бъдем чути и видени, да кажем на света, че съществуваме. Това са Facebook, Blogspot и Myspace на живо, това са петнайсет минути слава на най-голямата арена на гладиаторите за внимание – Youtube”⁹. Протести, организирани по този начин, бяха проведени и в България през юли 2007 г. от природозащитници, в очакване на решението на Върховния административен съд по повод жалбата на фирма, опитваща се да изгради вилно селище в Природен парк Странджа.

Труден за отговор при наличието на анонимност често е и въпросът за лидерството и за начина на взимане на решения в информационните общности, тъй като отслабването на предходни социални йерархии и хоризонталността на връзките помежду им, липсата на предходен тип организация може да възпрепятства влиянието им върху физическия свят и възможността да постигат поставените си цели, които нерядко са с политически характер. Разбира се, това често зависи от конструкцията на самия сайт и от правилата за функциониране на общността, но как да се формира лидерство например при географски отдалечени групи или индивиди? Отговорът се крие в обстоятелството, че характеристиките на виртуалния свят в много отношения не са толкова различни от тези във физическия свят. Така например лидер е този, който контактува с други организации с цел организиране и подсилване на общността, споделя по-голямо количество информация и подпомага другите участници в достъпа им до нея, развива методи за комуникация извън географски и други бариери, използва Интернет като средство за организиране и пр. Разликата е, че във виртуалната среда лидерството също претърпява своята метаморфоза. Във физическия свят съществуват качества като ораторско майсторство, авторитет, физическо излъчване и пр., докато във виртуалния свят основното качество, необходимо на лидера, е свързано с неговите организационни умения и способността да координира действия и информационни взаимовръзки, а не да командва и заповядва.

Виртуалните общности следва да търсят решение и на предизвикателството, свързано с честата липса на политическа или корпоративна подкрепа, което възпрепятства тяхното развитие, и с недостиг на финансови ресурси за функционирането им, но им дава предимството да бъдат независими в своята дейност. Този проблем се решава чрез доброволен труд на участниците през тяхното свободно време, инвестиране на лични средства и разбира се чрез набиране на средства чрез

⁸ Flash Mob, <http://en.wikipedia.org/>, 31 март 2009.

⁹ Петков, Йордан. В-к “Капитал Лайт”, бр. 1, 08 януари 2009.

Интернет. Но какво тогава подтиква индивидите да участват в онлайн общности, след като на пръв поглед те нямат никакъв пряк интерес от това? Според Колок има три причини за това, които той нарича реципрочност, изграждане на репутация и чувство за ефективност.¹⁰ *Реципрочността* означава, че индивидите се включват в социални общности, защото получават възможност за взаимно споделяне на полезна информация за събития, за решаване на дадени проблеми и пр. *Изграждането на репутация* означава, че участниците могат да се издигнат чрез навлизането си в дадени общности – да придобият известност, да спечелят финансови средства, да представят своето мнение, да публикуват профилите си и пр. Неслучайно в последните години все повече политици, общественици, учени и обикновени граждани регистрират свои собствени блогове и страници. *Чувството за ефективност* означава, че индивидът усеща, че може да повлияе върху света чрез собственото си мнение и собствените си виждания за него, а една от основните идеи на демокрацията е, че индивидите имат възможност да влияят върху правителствата и на входа на политическата система като цяло. Макар и всеки човек да има собствена мотивация за участие в дадена социална мрежа, посочените три мотива са достатъчно общи, за да могат да обхванат цялата гама от подмотиви за участие. Така например подмотив за участие би могло да бъде извършване на терористична атака, а основният мотив да е свързан с чувството за ефективност; подмотив може да бъде бедността и невъзможността да потребителя да намери лекарство срещу рядко заболяване, а основният мотив да е свързан с реципрочността в действията на потребителите и пр. В крайна сметка още от зората на историята е ясно, че “хората обичат да бъдат свързани; човекът е социално животно, а онлайн общностите създават чувство за общност”¹¹.

Онлайн общността е нов феномен, превърнал се в реалност в резултат на развитието на Интернет. Тя създава нови възможности пред най-различни хора, с най-различен социален или икономически статус, които започват да играят все по-важна роля в политическия живот. Един политик, който си позволи да пренебрегне онлайн общностите, поема голям риск, макар че в мрежовото общество индивидите няма да изоставят и социалните си връзки на основата на територията, която обитават. Компютърно опосредстваната комуникация подпомага развитието на по-широки, по-разнообразни социални мрежи, тя дава възможност за нови форми на организация в общностите и за активизиране на участието на гражданите в политическия живот. Променят се личните и колегиалните

¹⁰ Kollock, P. The Economies of Online Cooperation: Gifts and Public Goods in Cyberspace, In: *Communities in Cyberspace*, Marc Smith and Peter Kollock (eds.). London: Routledge, 1999.

¹¹ Lucas, Jr., Henry C. *Inside the Future: Surviving the Technology Revolution*, London: Praeger, 2008, p. 49.

връзки, възможността да намериш приятели и брачен партньор, бизнес-организациите, политическите обединения. Погрешно е и да се смята, че онлайн общностите са по-добри или по-лоши от аналозите им във физическия свят. Те са част от една и съща социална система, защото се допълват помежду си и в едни случаи подсилват позитивните си черти, а в други – негативното, което е характерно и за териториалните общности.